

SPAŠAVANJE ARHIVSKE GRAĐE NA RATOM ZAHVAĆENOM PODRUČJU REPUBLIKE HRVATSKE TIJEKOM 1991.

Mr. Martin MODRUŠAN
Zagreb
Hrvatski državni arhiv
Savska 131

UDK 930.25 : 778.14 : 341.31] (497.5) »1991«
Stručni članak
Primljeno 9. listopada 1992.

Pored ostalih zadataka arhivi imaju i dužnost mikrofilmiranja arhivske građe u svrhu sigurnosti za slučaj oružanih sukoba. To je zadatak svih arhiva u svijetu. Arhiv Hrvatske ovu je zadaću shvatio kao jedan od svojih najvažnijih zadataka vrlo rano, posebno nakon oružanog napada na ČSSR 1968. Zahvaljujući tome u hrvatskim arhivima je mikrofilmiranje građe dijela najstarijih, najvrednijih i najugroženijih fondova i zbirki već izvršeno.

U najdragocjeniju arhivsku građu spadaju i zbirke matičnih knjiga, posebno, Zbirka matičnih knjiga Arhiva Hrvatske. Ova Zbirka sadrži više od dvije tisuće matičnih knjiga raznih konfesija s područja naše Republike, posebno s područja Zagrebačke nadbiskupije. Spašene su i mnoge stare matične knjige s ugroženih područja Banije, Korduna, Like, Pokuplja, Moslavine, Slavonije, a i s drugih ugroženih područja. S mikrofilmiranjem tih knjiga započeto je još 1985. godine i do danas su mikrofilmirane gotovo sve matične knjige iz zbirke Arhiva Hrvatske. Tako su snimljene i matične knjige sljedećih župa: Čuntić, Hrastovica, Glina, Kostajnica, Maja, Mala Gorica, Pakrac, Gospić, Komarevo, Perušić, Pokupsko, Požega, Raić, Rečica, Sisak, Smiljan, Staro Petrovo Selo, Sunja, Taborsko i Viduševac. To su imena mjesta, sa sada, najugroženijega područja zahvaćenog ratom.

Ove su knjige došle u Arhiv Hrvatske i u Historijske arhive na temelju Uredbe Ministarstva unutrašnjih poslova FNRJ br. 4189 od 16. svibnja 1949. godine. Tada je naređeno da je Državni arhiv dužan preuzeti sve matične knjige svih konfesija starije od 1860. god., a knjige pisane glagoljicom i bosančicom trebao je preuzeti Arhiv JAZU. Matične knjige dotadašnjih župnih ureda za razdoblje od 1860. do 1946. godine, po istoj Uredbi, prenesene su u Mjesne matične urede. Godine 1946. matične knjige vode Državni matični uredi, dok župni uredi i crkvene ustanove i dalje vode matične knjige za svoje vjernike. Razlike između upisanih u državnim i crkvenim maticama u nekim su mjestima zanemarljive. Neki su svećenici u matične knjige upisivali i podatke za nekrštene odnosno za crkveno nevjenčane, te za umrle na području svoje župe. To su obično sumarni podaci. Zahvaljujući takvoj praksi sada možemo ustvrditi da su se matične knjige pisale u gotovo dva identična originala. Jedan se original pisao u dr-

žavnim a drugi u župnim matičnim uredima. I jedni i drugi vodili su svoje parice. Zato vjerujemo da će se pronaći podaci i o onim ljudima čije su se matične knjige sačuvale samo u Župnom ili samo u Matičnom uredu. Parice će se pak moći tražiti u Duhovnim stolovima biskupija odnosno nadbiskupija s jedne strane, a državne parice u općinama.

Navedena je Uredba stupila na snagu tijekom 1950. godine. Zbog nedostatka prostora u Državnom arhivu u Zagrebu, matične su knjige preuzeli na čuvanje najbliži Historijski arhivi (HA), pa danas imamo matične knjige smještene u HA u Dubrovniku, Splitu, Zadru, Rijeci, Pazinu, Osijeku i Varaždinu, a samo po nekoliko i u ostalim arhivima. Dio starih matičnih knjiga ostao je, međutim, i dalje u župnim uredima, bilo da su ih svećenici svjesno sakrili, bilo da za njih nisu znali mjesto pohrane u samim župnim uredima. Razlog tome bio je u tek završenom drugom svjetskom ratu. To je posebno značajno za matične knjige pravoslavaca, čiji su župni uredi osobito stradali u ratu. Zato ima slučajeva da se matične knjige pravoslavaca nalaze i kod pojedinih njihovih vjernika. U katoličkim župama to je (bio) mnogo rjeđi slučaj.

Ovaj dragocjeni rodovnik hrvatskoga naroda i drugih naroda i nacionalnih manjina bit će nenadoknadiivi izvor za utvrđivanje prava onih koji su živjeli na sada razorenome i okupiranome području.

Snimljene su i gotovo sve matične knjige koje se čuvaju u Historijskom arhivu u Varaždinu, oko sedamstotina knjiga s toga područja. Mikrofilmirano je i 287 knjiga s područja Dalmacije, ali zbog ratnih prilika taj posao za Dalmaciju nije dovršen. Treba mikrofilmirati još nekoliko tisuća matičnih knjiga.

No, mikrofilmirane su gotovo sve matične knjige s područja HA Osijek. Tako su na primjer mikrofilmirane matične knjige Dalja, Darde, Ivankova, Kneževih Vinograda, Mikanovaca, Našica, Orahovice, Osijeka, Tenje, Podravske Slatine, Sarvaša, Svinjarevaca, Valpova, Vinkovaca, Virovitice, Voćina, Vukovara, te Županje. Radi se o mjestima koja su svakodnevno razarana ili su već razorena.

Spomenut ćemo i nekoliko ratom zahvaćenih mjesta s područja Dalmacije za koje je mikrofilmiran dio matičnih knjiga. To su: Banjevci, Benkovac, Bibinje, Bokanjac, Bosiljina, Bitelić, Čista, Dračevac, Ninski Dragišić, Drniš, Dubravice, Biočić, Biskupija, Bratiškovci, Buković, Ceranje, Dragović, Dobropoljci i druga.

Zahvaljujući rektoru Grkokatoličkoga sjemeništa mr. Nikoli Kekiću Mlađem, snimljene su i matične knjige s kriznoga područja iz župe Baljci i župe Kričke iz okolice Drniša, te iz župe Prgomelja s područja Bjelovara, ali ne navodimo sva mjesta.

Spasene su i 124 matične knjige s područja Vukovara koje su bile pohranjene u Muzeju grada Vukovara. Zahvaljujući upornom uvjeravanju kolega iz Historijskog arhiva u Osijeku, te su knjige sretno dovezene u Zagreb na mikrofilmiranje. Kolege iz Osijeka tom su prilikom izveli pravi podvig. Posudili su kombi aerodroma Osijek i uz povremenu policijsku pratnju, birajući puteve kroz kukuružišta, stigli u Zagreb, stavljajući svoj život na kocku. Ne znamo da li je bilo lakše doći do Zagreba ili vratiti se u Osijek.

Ne manje opasna akcija izvršena je spašavanjem matičnih knjiga, popisa duša tzv. status animarum, te dragocjenih spomenica s područja Banije i Korduna. S toga ugroženoga područja spašeno je nekoliko stotina knjiga.

Prve smo knjige spasili zahvaljujući vlč. Jurici Jerneiću, župniku, nažalost danas razorenoga i okupiranoga Viduševca. Viduševac je jedno od prvih mjesta koje su na-

pali glinski četnici prvih dana mjeseca srpnja. Mjesto se hrabro odupiralo sve do rujna. Župnik Jerneiđ znao je vrijednost svoga župnoga arhiva, ali ga nažalost nije mogao potpuno spasiti. Krajem srpnja uspjeli smo skupa spasiti veći dio najvrednijih knjiga popisa duša, matičnih knjiga (radi se o vrlo starim knjigama rođenih, vjenčanih i umrlih iz 1770-1894). Tom prilikom spasili smo i stare matične knjige župe Solina iz razdoblja 1731-1857. godine.

Uz veliki rizik uputili smo se 30. srpnja u Petrinju na razgovore s vlč. župnikom Stjepanom Levanićem i zamolili ga da s nama ode u Hrastovicu po matične knjige i po drugu arhivsku građu. Nažalost, zbog prezauletosti dijeljenjem pomoći izbjeglicama iz Hrvatske Kostajnice i zbog sve veće opasnosti nismo toga dana otišli u Hrastovicu. Dugo sam bio zabrinut žaleći što sam nisam otišao u Hrastovicu i spasio knjige. Srećom i to se dobro završilo. Vlč. Vlado Košić, upravitelj župe, uspio je drugoga dana, 31. srpnja, prenijeti dragocjenu arhivu u Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu, i sada su i te knjige spašene i mikrofilmirane. Radi se o jedanaest dragocjenih matičnih knjiga, popisa duša, i o dvije spomenice. Toga istog dana smo se vlč. Jerneiđ i ja, uz veliki rizik i opasnost koja nam je prijetila iz Gline, vratili u Viduševac po dvije preostale spomenice. Od Gline smo bili udaljeni svega nekoliko stotina metara zračne linije. Znali smo dobro da smo na mogućem nišanu snajperista, ali uz spretnost i hrabrost vlč. Jerneiđa i njegove »Nive« sretno smo došli do Viduševca. Crkva i župni stan već su bili teško oštećeni od topovskih granata. Iz stana smo u žurbi uzeli spomenice i preko Bučice i Pokupskog vratili se u Zagreb. Putem smo željeli preuzeti i arhivu iz župe Bučica, ali zbog odsutnosti župnika to nismo uspjeli. Još je nekoliko puta bilo pokušaja spašavanja knjiga i dragocjene arhive župe Bučica, ali svaki put uzalud. Za sada ne znamo za sudbinu župnog arhiva okupirane Bučice. Ipak, ne treba gubiti nadu, jer postoji mogućnost da su knjige, odnosno arhiva, spašene.

Sretni smo što su spašene matične knjige, popisi duša i spomenice župe Sv. Lovro u Petrinji. Arhivalije je 12. rujna iz Petrinje dovezla s. Milka Srša, Družbe Kćeri božje ljubavi, Nova ves, Zagreb, i predala ih u arhivsko spremište Kaptol 27. Petrinjski župnik, vlč. Levanić, najnovije je matične knjige i najpotrebniju dokumentaciju, prije teškog ranjavanja, prenio u Zagreb, svome kolegi u Gajnice. Ovih je dana izvršeno mikrofilmiranje tih matičnih knjiga, popisa duša i spomenica.

Slučaj spašavanja župnog arhiva i dragocjenosti u Gorama, Glina, bio je izuzetan. Župnik je, naime, knjige privremeno pohranio u crkvenu kriptu i u trenutku kad smo ih htjeli preuzeti vlč. Jerneiđ i ja, zbog veličine i težine ploče, to nismo mogli učiniti. To je bilo moguće samo uz pomoć nekoliko snažnih ljudi. Danas s ponosom možemo reći da smo izvršili i mikrofilmiranje matičnih knjiga, popisa duša i spomenica i iz te župe.

U suradnji s Franjevačkim samostanom i župnikom župe Čuntić izvršili smo mikrofilmiranje najvrednije građe, sada nažalost potpuno razorenog i okupiranog Čuntića. Spašene su najvažnije knjige župe Galdovo, Sisak i Pokupsko. Sve su te knjige na sigurnome mjestu i već mikrosnimljene.

Započeli smo i s mikrofilmiranjem matičnih knjiga s ugroženoga karlovačkoga područja pa je upravo u toku mikrofilmiranje dragocjenih arhivalija - knjige župa Karlovac - Dubovac.

U suradnji s HA Sisak odlučili smo da se na mikrofilmiranje preuzmu matične knjige iz područja općine Petrinja. To su knjige koje su Petrinjčani uspjeli sabrati u

mjesnim matičnim uredima i u samome Matičnom uredu u Petrinji. Radi se o preko 140 knjiga. Kako je akcija trajala za vrijeme tenkovske okupacije Petrinje, dio knjiga ostao je nažalost u samoj Petrinji. Treba se nadati da će se knjige, koje su ostale u jednoj kasi, naći nakon oslobođanja Petrinje.

Sličnu akciju spašavanja matičnih knjiga s ugroženoga područja (matični uredi općine Sisak) izvršili su i Siščani uz pomoć kolega iz Historijskog arhiva Sisak. I ove će knjige uskoro biti mikrofilmirane. Prema jednoj gruboj procjeni radi se o oko 900 knjiga.

U akciji spašavanja i očuvanja arhivske građe, posebno matičnih knjiga, u Arhivu Hrvatske smo mikrofilmirali i 261 matičnu knjigu pravoslavaca s područja Eparhije Plaški. Radi se o svim parohijama s područja Banije, Like, Korduna, te o nekoliko knjiga izvan toga područja.

Arhiv Hrvatske nastavit će suradnju sa svima koji posjeduju dragocjenu arhivsku građu ove vrste, posebno s kolegama naših historijskih arhiva, sa župnicima i s matičarima u matičnim uredima, posebno s onima na ratom zahvaćenom ili ugroženome području.

Što tijekom akcije neposrednoga spašavanja građe od ratnoga uništavanja, a što tijekom našega redovnoga posla, mikrofilmirali smo oko 5.000 matičnih knjiga svih konfesija, te popisa duša i spomenica; izradili smo preko 550.000 sigurnosnih mikro-snimaka i više od 1.000.000 pozitiv-snimaka. Time smo, po našem skromnom mišljenju, izvršili jedan od najvažnijih zadataka povjerenih Arhivu Hrvatske u ovome okrutnome ratu. Napominjemo da su i neki naši Historijski arhivi u svojim fotolaboratorijima snimali dio matičnih knjiga. To se posebno odnosi na Historijske arhive u Splitu, Rijeci, Dubrovniku, Osijeku i Pazinu.

U akciji spašavanja podataka o spomenicima kulture na području naše Republike, posebno na širem području Zagreba, izvršili smo mikrofilmiranje inventarskih knjiga muzeja i galerija. Snimili smo sva dragocjena pomagala za 25 muzeja i galerija. Tijekom mjeseca kolovoza, na temelju upute Ministarstva za prosvjetu i kulturu RH, izradili smo preko 40.000 negativ-snimaka i preko 80.000 pozitiv snimaka za potrebe MDC u Zagrebu.

Zbog ratnih opasnosti još smo tijekom srpnja uspjeli na sigurno mjesto prenijeti sve izrađene negativ-snimke najvažnijih fondova i zbirki Arhiva Hrvatske.

Zahvaljujem svojim suradnicima u fotolaboratoriju Arhiva Hrvatske, Nevenki Banjac, mikrografu specijalisti, kolegici Cindrić Tatjani, VKV mikrografu, te kolegama Nenadu Stojčiću i Božidaru Vrbanu, KV fotografima. Također zahvaljujem na razumijevanju crkvenim vlastima, koje su našu akciju podržale i pohvalile, a nadalje zahvaljujem požrtvovnim župnicima s ratom ugroženoga područja, koji su - riskirajući vlastiti život - poduzeli sve što su mogli da spase svoje dragocjene arhive, a ne isključujem ni mnoge druge koji su u toj akciji svesrdno i hrabro sudjelovali.